

A GYERMEKVÁLLALÁS TÁRSADALMI, GAZDASÁGI HÁTTERE

THE SOCIAL AND ECONOMIC BACKGROUND OF HAVING CHILDREN

Koncz Katalin

a közgazdaság-tudományok kandidátusa, ny. egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem
professor.katalin.koncz@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

A hazai demográfiai feltételek kedvezőtlenek a népesség növekedése és összetétele szempontjából. A születések száma csökken, a népesség előregedése gyorsul. A terhességmegszakítások által több mint hatmillió élet pusztult el az elmúlt évtizedekben. A jelenlegi csökkenő termékenység népesedési krízishez vezet a jövőben. A tanulmány a hazai demográfiai folyamatok és a népességváltozás mértékét befolyásoló legfontosabb tényezők elemzésére vállalkozik. A kedvezőtlen demográfiai folyamatok egyik legfontosabb meghatározó eleme a termékenység csökkenése. A tartósan alacsony termékenység alakulását és következményeit a tanulmány társadalmi, gazdasági és munkaerőpiaci szempontból elemzi.

A termékenységi ráták csökkenését az ország gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődése, a gazdasági és társadalmi átalakulás, a nők foglalkoztatásának kiterjesztése, a munkamegosztás változása a társadalomban és a családon belül, a javakért folytatott verseny, a szocializációs folyamat problémái befolyásolják.

A jelenlegi kormány számos fontos intézkedést és programot vezetett be a csökkenő népesség elleni küzdelemben, népesedési stratégia hiányában azonban a kedvezőtlen trend megfordulása nem következett be. Javaslatunkat komplex makroszintű nemzeti népesedési stratégiára alapozzuk, amely tartalmazza a nélkülözhetetlen gazdasági, társadalmi, kulturális feltételeket is.

ABSTRACT

The Hungarian demographic conditions are unfavourable, concerning the declining size and structure of population. The number of births decreases, the ageing of the population accelerates. Through the abortion more than six million lives were lost in the past decades. As a consequence of the present fertility level or its decrease leads to a population crises in the future.

This paper seeks to identify and analyse the tendencies of the Hungarian demographic process and the most important factors influencing the size of the population changes. One of the most important determining factors of the unfavourable demographic process is the decrease of the birth rate. The consistently low birth rate and its consequences are analysed from social, economic and labour-related perspectives.

The decrease of the birth rate was influenced by economic, social and cultural developments of the country, as the economic and social transformation, the increasing female employment, the division of labour within society and family, the competition continued for the goods, the problems of the socialisation process.

The present government is developing some important measures and programs for fight against the decreasing population but due to the lack of population strategy the turning of disadvantageous trend did not happen. Our proposal is based on a complex macro level national population strategy including the economic, social and cultural conditions needed.

Kulcsszavak: népesség, születés, terhességmegszakítás, gazdaság, társadalom, kultúra, stratégia, család, munkamegosztás, szocializáció

Keywords: population, birth, abortion, economy, society, culture, strategy, family, division of labour, socialization

Népesedési helyzetünk¹ minden mozzanata kedvezőtlen. 1980 és 2018 között 931 ezer fővel fogyott hazánkban a népesség. Az élve születések száma csökken, 1980 és 2017 között több mint 57 ezerrel. 1960-ban az 1000 lakosra jutó élve születések száma még 14,7 volt, 2017-ben 9,4². Az ezer lakosra jutó halálozások száma emelkedik: 1960-ban 10,2, 2017-ben 13,5 volt. A népesség előregedési folyamata gyorsul. A születéskor várható átlagos élettartam 2017-ben 75,77 (URL1), ami elmarad az Európai Unió átlagától (81 év – URL2). Mérséklődik a házassodási kedv, a megkötött házasságok nagy aránya végződik válással. 2017-ben 1980-hoz viszonyítva több mint egyharmaddal csökkent a házasságkötések száma (URL1). 2001 és 2011 között 13,46%-kal nőtt az egyszülős családok száma (1 116 380 fő – URL3). Népmozgalmi jelenségeink főbb mozzanatai nem biztosítják a népesség kívánatos újratermelési feltételeit.

A kedvezőtlen népesedési viszonyok egész Európára jellemzőek. A teljes termékenységi mutató tekintetében 2017-ben (összehasonlítható adatok tükrében) Magyarország az Európai Unió átlagához (1,6) közelített, a közepes tartományban helyezkedett el (1,54 – URL4).

Külön figyelmet érdemel a terhességmegszakítások alakulása. 1953 és 2017 között több mint hatmillió életet pusztítottunk el. A terhességmegszakítások száma 1954-ben ugrott meg, az 1953. évi becsült 2800-ról 16 300-ra emelkedett. Ettől kezdve folyamatosan nőtt, 1969-ben érte el maximumot, majdnem 207 ezret. A terhességmegszakítások száma 1960 és 1969 között tetőzött, több mint 1,8 mil-

¹ Az irodalmi hivatkozásokban a tanulmány leadásának időpontjában (2019. január) fellelhető legfrissebb adatokat közlöm.

² A Magyarországról történő kivándorlás népesedési helyzetünkre gyakorolt hatásával nem foglalkozom a tanulmányban. A külföldön született magyar gyermekek számáról nincsenek megbízható adatok. Ennél fontosabb azonban, hogy még ha a statisztikai adatok rendelkezésre állnának is, arról végképp nincs tudomásunk, hogy a jelenleg külföldön élő magyar családok és gyermekeik átmenetileg vagy véglegesen maradnak-e külföldön, és milyen arányban. A bizonytalansági tényezők miatt nem vizsgálom a külföldön élő magyar családok magyarországi betelepítése népességnövelő vagy a kivándorlók népességsökkentő hatását.

lió élet pusztult el. A következő évtizedben már „csak” 1,3 millió. 1989-ben kezdődött a napjainkig tartó folyamatos csökkenés, 2017-ben az 1955 évi érték alá esett (URL1).

Népességünk egészségi állapota kedvezőtlen, különösen a férfiaké, akik ritkábban és később fordulnak orvoshoz, mint a nők, ami hozzájárul a betegség súlyosságához és a halálához. A népesség kedvezőtlen halálzási mutatóit – sok egyéb mellett – az egészségügy állapota befolyásolja, amely súlyos forráshiánnyal küzd (korszerű épületek, eszközök, személyzet). A forráshiány a gazdaságfejlesztés mindenkori kísérőjelensége hazánkban. Az egészségügyi kiadások és a szociális védelem társadalmi juttatásait tekintve (a GDP százalékában mérve, 2015-ben) Szlovénia és Csehország kivételével az Európai Unió országainak végén helyezkedtünk el a többi közép- és kelet-európai országgal együtt (URL5, 97.). Az egészséget és az életet veszélyeztető faktorok száma nő (környezeti ártalmak, élelmiszerek, gyógyszerek ártalmi, stressz), hatásuk kumulálódik. A csecsemőhalandóság a csökkenés ellenére némileg az európai uniós átlag feletti. Nagyarányú a dohányzás, az alkoholizmus mértéke, aggasztó a kábítószer-fogyasztás terjedése, ami egyre fiatalabbakat kerít hatalmába. Szaporodik a neurotikus felnőttek és gyermekek száma. Az öngyilkosságok tekintetében helyzetünk a nemzetközi mezőnyben kedvezőtlen, jóllehet az öngyilkosok száma lényegesen csökkent a hetvenes, nyolcvanas évekhez képest (1980-ban 4809 fő), a 2017-re jellemző 1634 fő sem lehet megnyugtató (URL1). A mozgásszegény életmód a gyerekeket és a felnőtteket egyaránt sújtja. Megjelent a „hiperaktív gyerek” fogalom, amit, a gyógyszerlobbi eredményes működésének nyomán, gyógyszerekkel kívánnak kezelni.

Roszsak és sekélyesednek emberi kapcsolataink, mély árok húzódik az eltérő politikai értékrendet vallók között. Toleranciakészségünk, egymás iránti türelmünk megcsappant a családon belül és hétköznapijaink megannyi színterén. Alacsony az emberekbe vetett bizalom értéke, 0-tól 10-ig terjedő skálán mérve 2017-ben 4,97, az étellel való elégedettség (szubjektív jólét) 6,09 volt (URL5, 58.).

Értékzavaraink teremtői és szenvedő alanyai vagyunk. Morális értékrendünk fellazulása ma már gazdasági fejlődésünk korlátja. Az elmagányosodás tömegeket érint, nemcsak az egyedülállókat, az idős embereket, hanem a virtuális világba menekülő gyermekeket és fiatalokat is. A tények arra utalnak, hogy az emberi lét tágon értelmezett újratermelési feltételei jelentős mértékben romlottak az elmúlt évtizedekben. Kopp Mária és kutatócsoportjának az életminőség komplex, multidiszciplináris vizsgálati eredményei a fentieket igazolták (Kopp–Kovács, 2006).

A népességcsökkenéssel együtt járó elöregedési folyamat számtalan gazdasági és társadalmi probléma oka. Nemcsak arról van szó, hogy az elöregedő népesség ellátása nagyobb társadalmi terhet jelent – talán ez a legkisebb rossz. Az elöregedő munkaerő-állomány innovatív készsége, kreativitása lanyhul, rugalmatlansága és

a fiatalokénál gyengébb adaptációs készsége folytán kis horderejű változásnak is ellenáll, főként, ha nem teremtik meg a képzés, továbbképzés, átképzés hatékony rendszerét, az élethosszig tartó tanulás mindennapi gyakorlatát.

A sajtóban, a szakirodalomban olykor megjelennek olyan vélekedések, amelyek lebecsülik a népességsökkenés jelentőségét, és az ebből származó problémák fontosságát. Ez a nemzeti sorskérdések iránti érzékenység hiányát jelzi, gyakran egyéni, illetve csoportérdekek társadalmi érdekként való feltüntetése rejlik a háttérben. Aki távolra tekint, annak nem marad rejtve, hogy a jelenlegi csökkenés mértéke csak a folyamat kezdetét jelzi, amely egy emberöltő múlva milliós nagyságrendet jelenthet, ha nem sikerül idejében, az utolsó pillanatban megállítani, sőt visszafordítani a folyamatot.

A kedvezőtlen népesedési helyzet statisztikai szempontból a korábbi gazdasági-társadalmi-kulturális folyamatok következményeinek, a népesség egyszerű újratermelését sem biztosító termékenységnek, a kedvezőtlen halandóságnak és ennek nyomán a népesség szerkezetének a számlájára írható. A gyermekvállalást meghatározó gazdasági, társadalmi, kulturális tér nem kedvez a családbővítésnek. A fogyatkozó népesség kérdése már sok éve is napirendre került: Fekete Gyula a hetvenes években megkongatta a vészharangot, amivel médiatámadások középpontjába került. A „nemzethalál” vízióját mindvégig gúnyolják a nemzet sorsa iránt közömbös, magukat tudósoknak vélők, közírók, politikusok. A hetvenes években még volt majdnem fél évszázadunk a trend megfordítására, mégsem történtek hathatós intézkedések. Az ország sorsát irányító döntéshozók rövid távú eredményeket hajszolva áldozták fel a jövőt. A népesedéspolitikai intézkedések hatása komplex stratégia hiányában korlátozott volt, rövid távon hatottak, legfeljebb a termékenység csökkenésének ütemét mérsékeltek, a születések időzítését befolyásolták, de a tendencia irányát nem változtatták meg (Benda, 2015; Kapitány–Spéder, 2017).

A 2010-ben hivatalba lépett kormány nyolc tárgykörben harminckilenc családpolitikai intézkedést hozott. A támogatás összege 2018-ig nyolc év alatt több mint a kétszeresére, a GDP-n belüli aránya 3,5%-ról 4,8%-ra emelkedett (URL6, 3.). Az intézkedések már éreztetik hatásukat. Ez és más kedvező folyamatok következtében emelkedett az élve születési arány, csökkent a csecsemőhalálozás. A terhességmegszakítások száma a 2010-ben jellemző 40 449-ről, 2017-re 28 496-ra csökkent (1990-ben 90 394 volt). Emelkedett a házasságkötések száma, a 2010-es 35 520-ról 50 572-re (URL1). Az intézkedések azonban ma már nem elégségesek a trend megfordítására. Több évtizedes elmaradást kell pótolni, jelentős késésben vagyunk a népességfogyás megállításában. Az évtizedeken keresztül ható kedvezőtlen társadalmi-gazdasági viszonyokat, a nemzeti kérdések iránti elköteleződés hiányát, a társadalomlélektani állapot korlátait nehéz áttörni. A gyermekvállalási hajlandóság ösztönzéséhez kedvező kiindulási alapot teremt a magyar társadalom gyermekpártisága, a fiatalok több gyermeket terveznek, mint ameny-

nyit végül vállalnak (Kapitány–Spéder, 2017). A szándék és a tett közötti eltérés okaiként a társadalmi átrétegződés hatása, a népesedési kérdések háttérbe szorítása a központi döntési hierarchiában, a javakért folytatott kíméletlen verseny, az önkizsákmányoló életmód általánossá válása, a szocializációs folyamat gyengéi, a társadalmi és a családi munkamegosztás zavarai, a gyermeknevelés társadalmi presztízsének csökkenése és a kedvezőtlen társadalom-lélektani állapot jelölhető meg.

MODERNIZÁCIÓ ÉS TÁRSADALMI ÁTRÉTEGZŐDÉS

A népesség társadalmi, foglalkozási és területi szerkezetének változása a termékenységi csökkenésének egyik lényeges tényezője a világ legtöbb országában, így hazánkban is. Az átrétegződés csomópontjai a háborút követő iparosítás és a rendszerváltás utáni átalakulás volt. Az iskolázottság színvonalának emelkedése, a nem fizikai foglalkozások arányának növekedése, a fejlettebb régiók felé történő áramlás, a városiasodás terjedése, a közösségek felbomlása, a községekben élők arányának csökkenése, sőt a falvak elnéptelenedése, a vallás háttérbe szorítása, a gazdaság makroszerkezetének átalakulása (a mezőgazdaság és az ipar arányának csökkenése a szolgáltatások javára), a foglalkoztatás, különösen a női foglalkoztatás nagyarányú bővülése, külön-külön és együttesen olyan változások, melyek magyarázatul szolgálnak a termékenység csökkenésére.

NÉPESEDÉS ÉS FOGYASZTÓI IGÉNYEK

Az anyagi javak iránti keresletet a napi létszükségleti és luxuscikkek iránti igények alakítják. Az ételmezés és ruházkodás mellett az alapvető szükségleti igények tartományában helyezkedik el az emberi lét feltétele, a lakás. Fontos szükséglet az anyagi biztonság megteremtése, a kitágult horizontnak megfelelő utazási, szórakozási igény, a gyermekek iskoláztatásával és útra bocsátásával kapcsolatos anyagi eszközök előteremtésének vágya. Súlyos társadalmi probléma forrása, hogy hazánkban az átlagkeresetből egy emberöltő alatt sem takarítható meg egy átlagos lakás ára. Ez teret enged a lakosság eladósításának. A lakáshelyzet megoldatlansága, a családok lakáshoz jutásának csekély reménye alapvetően határozza meg a fiatalok termékenységi magatartását, és a családnagyságra vonatkozó terveket, az eredeti tervtől való eltérést. Az eladósodást fokozza az egyes társadalmi-foglalkozási rétegeknek a jövedelmi lehetőségeikhez képest túlhajtott, a reklámok által szított irreális kereslete az anyagi javak iránt. Az eltorzult fogyasztói szokásokat, a presztízsjavak iránti torzult igényeket jelzi például, hogy a legrosszabb jövedelmi helyzetben lévő háztartások esetében száz háztartásra

209 mobiltelefon jutott 2016-ban, több mint a legfelső jövedelmi rétegnél (158 – URL5, 82.). A javakért folytatott versenyfutás mellett megfontolás tárgyát képezi a gyermekvállalás, és még inkább a több gyermek vállalása.

A SZOCIALIZÁCIÓS FOLYAMAT GYENGÉI

A gyermekek szocializációjának alapvető színterei a család, az iskolarendszer és a kortárs közösségek. A családi és iskolai szocializáció zavarai, hiányosságai, anomáliái, a családon belüli funkciózavarok, az iskolarendszer problémái a kortárs csoportok és a virtuális világ hatását erősítik, és a sokszálú társadalmi problémák mellett a termékenység csökkenésében is kifejezésre jutnak. A kora gyermekkori anya-gyermek kapcsolat alapvető fontosságú a kötődési képesség kialakulásában és leépülésében, a kapcsolatteremtési készségben, az utódnemzés és utógondozás esélyében és minőségében, ami generációkra öröklődik át, és a társadalmi szintű bizalmatlanság forrása. Az ötvenes–hatvanas években érvényesülő, elhibázott gyermekintézményi koncepció generációkra átörökített kedvezőtlen hatásokkal járt (Benda, 2015).

Sokan, sokféleképpen elemzik az iskolarendszer szocializációs funkcióját, célját, eredményeit, fogyatékoságait, zavarait. A téma annyira sokrétű (családi háttér, tanár-, diák- és rendszerfüggő), hogy nagyon nehéz általános ítéletet megfogalmazni. Az iskolai követelményeknek legalább annyira személyre szólnak kellene lenniük, mint amit a családi gondozástól elvárunk. A tanulóállomány strukturáltsága differenciált oktatást igényel. Ebből a szempontból kellene megítélni a szegregált oktatásról szóló egyoldalú megközelítéseket is. A személyre szóló oktatás követelménye természetesen tömegmérétekben megoldhatatlan. A hogyanra még senki nem talált hatékony eljárást. A hatalom birtokosai megoldják a problémát, gyerekeiket a magas tandíjat felszámító „elit iskolákba” íratják, vagy külföldön taníttatják.

A CSALÁDI MUNKAMEGOSZTÁS ZAVARAI

A foglalkoztatás bővítése és az ezzel párhuzamosan zajló társadalmi, foglalkozási és területi mobilitási folyamatok döntően befolyásolták a családi viszonyokat. Az átalakulás legfontosabb következménye a kiscsaládi lét általánossá válása. A foglalkoztatás kiterjesztésével a társadalmilag szervezett szféra a kiscsalád mindkét felnőtt tagját a nap jelentős hányadára kivonta a háztartás, a család környezetéből. A hagyományos háztartási feladatok többsége a nőkre hárul. A családban együtt töltött idő az élet és a háztartás megszervezésére korlátozódik, nem szolgálja hiánytalanul a családok harmóniáját, a felnövekvő

nemzedékek fizikailag, szellemileg, lelkiileg egészséges fejlődését, hozzájárul a pszichoszomatikus megbetegedésekhez, a szocializáció zavaraihoz, az ifjúság körében tapasztalható (részben a nevelés fogyatékoságaira visszavezethető) devianciák szaporodásához, a gyermekvállalási kedv kialakulásához és a későbbi gyermeknevelési szokásokhoz. A külső társadalmi viszonyok ziláltsága beszüremlik a családokba, konfliktusokat, funkciózavarokat eredményez, romlik a családon belüli kötődés és együttműködési készség, és ez hozzájárul a családok felbomlásának aggasztó méreteihez.

JAVASLATOK A NÉPESSÉGFogyás MEGÁLLÍTÁSÁRA

A jövő nemzedékkel szembeni társadalmi felelősség és kötelesség a jelenleginél komplexebb népesedés- és családpolitikát sürget. A társadalom- és gazdaságpolitika fontos adóssága a gyereknevelés feltételeinek javítása, társadalmi presztízsének helyreállítása, a családi viszonyok harmóniájának segítése, a diszfunkcionális jelenségek okainak feltárása és megszüntetése – anyagi és nem anyagi eszközök igénybevitelével egyaránt.

A munkaerőhiány pótlására, a népességcsökkenés megállítására a megoldások részeként az Európai Unió vezetősége, a nyugat-európai államok többsége és a hazai kutatók egy része az Európán kívüli migránsok befogadását jelölte meg. Mérlegelve a szociológiai, kulturális, társadalomlélektani következményeket, fontosabbnak vélem a hazai gyermekvállalási kedv elősegítését és intézményi támogatását. Természetesen megfelelő hangsúlyt fektetve a halálozási arányszámok csökkentésére³, ami az egészségügy fejlesztését, a betegségek megelőzését célzó feltételrendszer megteremtését igényli (élelmiszer-biztonság, környezeti ártalmak csökkentése). Az Európán kívüli bevándorlók eltérő kulturális és vallási szocializációjuk nyomán fellazítják a nemzeti identitás alapját képező kulturális sajátosságainkat, párhuzamos társadalmakat építenek ki a befogadó ország törvényeit figyelmen kívül hagyó önálló törvénykezéssel, hatályon kívül helyezik a nők esélyegyenlősége terén elért eredményeinket, más tényeket most nem említve. A súlyos társadalmi konfliktusokat ma már konkrét tények igazolják, megfontolásra és a korábbi politika felülvizsgálatára készítetve a migrációt korlátlanul támogató kormányokat is.

A gyermekvállalási korban levő nők számának csökkenése miatt jelenleg már csak rendkívül hathatós támogatási rendszerrel lehet az élve születések számát növelni (Benda–Báger, 2019). A szűken értelmezett családpolitikai intézkedések elégtelenek, de a célfüggvénybe helyezett népesedési helyzet szemszögéből újrafogalmazott családpolitika a maga komplexitásában nagyobb hatóerővel ren-

³ A kérdéssel a tanulmányban nem foglalkozom.

delkezik. *Makroszintű nemzetstratégiára van szükség, amelynek középpontjában a hazai népesség egészséges fizikai, szellemi és lelkiállapotának megteremtése, fenntartása és fejlesztése áll.* A népesedési kérdést középpontba állító stratégia megvalósításában a társadalom minden szintjének, minden intézményének és szereplőjének megvan a maga felelőssége. Ha van széles körű társadalmi akarat, döntéshozói felismerés, bátorság a változtatásra, létrehozható az érintettek együttműködése, akkor a változás öngerjesztő folyamata beindítható. Ebben a folyamatban a család szerepe meghatározó, amely a népesség újratermelésének/bővítésének alapzata, s amely a felnövekvő generációk fizikai, szellemi és lelki minőségéért felel. Az egyén felelőssége sem elhanyagolható, hogy személyes döntésével járuljon hozzá a kívánatos fordulathoz.

A felszíni statisztikai közelítéseken túllépve a tények sokoldalú elemzése, a mélyben munkáló okok feltárása segít megjelölni a változtatás irányát is. Az okok feltárásával, komplex javaslati rendszer kidolgozásával az Összefogás a Gyermek- és Családbarát Magyarorszáért Szakértői Műhely hozzájárul a trendfordító döntések megalapozásához. Komplex megközelítésben, szakértők közreműködésével nyolc tematikus munkacsoportban (Lakás, Gazdaság, Etika, Családi életre nevelés, Közösségfejlesztés, Életkezdet, Kommunikáció-média, Hivatásos szülők mint életpálya modell) vizsgálja a népesedési helyzetünk javításának lehetőségeit, és dolgoz ki javaslatokat (Benda–Báger, 2019). Ötletek tehát vannak, a megvalósítás a döntéshozók felelőssége. Amennyiben nem teremtenek megfelelő társadalmi, gazdasági, kulturális, egészségügyi feltételeket, amelyek alakítják az egyéni gyermekvállalási szándékokat, és mérséklék a halálozási arányszámot, a jövőben gyorsuló mértékű népességcsökkenés várható. A kedvezőtlen folyamatok következményeként a nemzet felszámolja önmagát.

IRODALOM

- Benda J. (2015): *A szakadék szélén. A népességfogyás okai és megállítása.* Budapest: Gondolat Kiadói Kör
- Benda J. – Báger G. (2019): *Újratervezés I. A népességfogyás megállításának társadalmi programja.* megjelenés alatt
- Kapitány B. – Spéder Zs. (2017): Hitek, tévhitek és tények a népességcsökkenés megállításáról. Demográfiai kihívások és kezelési lehetőségeik. In: Jakab A. – Urbán L.: *Hegymenet – Társadalmi és politikai kihívások Magyarországon.* Budapest: Osiris Kiadó, 177–190. <https://bit.ly/2MOAj7p>
- Kopp M. – Kovács M. E. (szerk.) (2006): *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón.* Budapest: Semmelweis Kiadó

URL1: Központi Statisztikai Hivatal: *Népesség, népmozgalom (1900–)* (1/3). https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsd001a.html

- URL2: Eurostat: *Life Expectancy by Age and Sex*. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_mlexpec&lang=en
- URL3: Központi Statisztikai Hivatal, Népszámlálás 2011. http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_csaladtipusok_jellemzoi
- URL4: Eurostat: *Total Fertility Rate by Age*. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_frate&lang=en
- URL5: Központi Statisztikai Hivatal: *Magyarország 2017*. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/mo/mo2017.pdf>
- URL6: Összefogás a Gyermek- és Családbarát Magyarországért Szakértői Műhely: Jövönk a gyermek. Adalékok a népességfogyás társadalmi programjához. I. Kivonat a tanulmánykötetből. https://plusz1baba.hu/files/0_JovonkAGyermek_kivonat.pdf